

Hebrew Writers Association in Israel

ספרותנו בעליה או בירידה?

Author(s): משה שמיר

Source:

Moznaim /

מאזנים

Vol. No. 1957), pp. 69-76 (סיפון תשי"ז יוני ה'א

Published by: Hebrew Writers Association in Israel

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/23835832>

Accessed: 27-03-2018 08:23 UTC

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Hebrew Writers Association in Israel is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Moznaim* / מאזנים.

JSTOR

<http://www.jstor.org>

אין זאת אומרת, שאסור יהיה לטבול במעיינות מים קרים של עבר פרימיטיבי, שאסור יהיה להתלקח במחול של להקות מתגודדי כנען הערומים. אבל המלך בהתפשטו ערום, חייב להישאר גם במערומו מלך. והאדם היהודי ההולך אל בין המשפתיים של פראי כנען, כדי לגלות עקבות שטושטשו, חייב ליטול עמו את המפה של תרבות עם ואדם. שאם לא כן יאבד שם בג'ונגל של הפראים ויאכל בכירתם על קרבו ועל כרעיו.

שירת הצינוי תהי שירת האדם כולו, ועל כן כל אשר נוצר על ידי האדם בכל ימות שירת העולם לא יהיה זר לה. היא לא תוכל להתכחש לתוכן, כתנועות האיסטיות של בעלי מלאכה טכניים למיניהם, משום שצינוי לב העולם איננו רק צו הצורה, או צו הבשר והדם, אלא גם צו הרוח. אבל היא גם לא תולזל בצורה, משום שהצורה היא כור ההיתוך וכור המיבוח לאמיתות התוכן. היא לא תפיל אף פירור ארצה מכל אשר השיגה שירת העולם בדם לבה. החידוש שלה לא יהיה בהרס אוצרות השיר של העבר — כמנהג כל איום בהיוולדו — אלא בהיתוכם בליקאה חדשה, בהעשרתם בזהב טהור חדש, הנחצב במיכרות הנפש. כר' שמעון בן גמליאל, שהיה נוטל בשמחת בית השואבה שמונה אבוקות של אור בידו אחת וזורקן כלפי מעלה, וזרק אחת ומקבל אחת — כן תשמור שירת העתיד, שירת הצינוי על כל האבוקות שדלקו עד הלום בשירת העולם, לא תכבה אף אחת מהן, אלא תתיך שלהבתם בשלהבתה, ותגדיל אורם באורה.

היסוד הרביעי, האחרון, שאני רוצה למנות בשירה זו, היא תהיה שירה של השקפת עולם. לאמור: היא תתמודד עם המחשבה האנושית, כשם שתתמודד עם החיים ועם המציאות. מדהים הדבר מה מעט הוא יכול המחשבה בספרותנו הצעירה, בשירתנו הצעירה — ואני מדבר על השירה עכשיו. לא רק שאין שום ספר פילוסופי מקורי ראוי לשמו, אלא שאף השירה עצמה היא חסרת הגות, דלת מחשבה. הרי זה בגלל האיזמים האסטיטיים, שזילזלו בתוכן הרעיוני של השירה והעדיפו סלסול קטן על מחשבה גדולה. ואולם טחו עיני משוררינו הצעירים מראות, שאף תורה זו עצמה, תפיסת עולם הרגשית-צורנית זו, פרי מחשבה פילוסופית היא ועל השקפת עולם הגותית היא נטועה. אלא שאצלנו נתקבלו פירותיה התלושים בלבד של השקפת עולם זו, ואילן המחשבה שלה איננו גדל בתוכנו. כשם שבכלל שום אילן מחשבה אינו גדל בגן שירתנו. אילן, ואפילו מנכר בא, ניתן להרכבה, ניתן לתירבות. פירות תלושים, או שהם נאכלים והולכים, או שהם רקבים. השקפת העולם היא התזמורת הנעלמת, לפיה אנחנו שרים, לפיה אנחנו יוצרים. באין התזמורת הזאת בתוכנו, סימן שאנו רוקדים לפי חליל זר, או לפי שברי חלילים זרים. הרגלים רגלי יעקב, והקול קול עשו והמות מוח דור הפלגה.

שירת הצינוי תעניק לנו את המחשבה הגדולה, פרי המוח הגדול, שאיננו ניגוד ללב — כדעת קטנות המוחין — אלא המשך ישר לו ושלב גבוה יותר בסולם קומת האדם הזקופה. היא תזכיר לפגאסוס, רכש השיר, כי לא רק רגלים לו, המתנהלות בכבדות, אלא יזא ניחז גם בכנפים, כנפי מרחב, כנפי מעוף, להמריא ולעלות אל זוהר הרקיע.

משה שמיר / ספרותנו בעליה או בירידה ?

כבוד יושב הראש, רבותי!

מה טוב שאין זו ועידה של האגודה. הודות לכך יכולים אנו לשמוע זה את זה בשקט, לשוחח בלא תוספת הריתחה המלווה תמיד את דיוני ועידותינו, ולראות בכנס זה ויעד לבירור בעיות, במה להשמעת דעות. זאת אני אומר מתוך הנחה, שהדברים שיישמעו מכאן ולהבא, אף כי יהיו ודאי, לא פעם, שנויים במחלוקת, יישמעו במידה של רצון טוב, במידה של היענות, הקשבה ונכונות לדון בדברים לגופם.

בשעה שמבקש המשורר ש. שלום להעמיד עלינו מצוות ולפתוח בתקופה של ציווי בשירתנו — מרגיש אני לעצמי, וזה כמה זמן, תשוקה כמעט הפוכה. מרגיש אני תשוקה גדולה להשתחרר, — תשוקה לחירות, תשוקה להוציא עצמי ולשחרר עצמי קודם כל ובראש וראשונה משלטונן של מוסכמות, ממסגרות, משיעבוד למסוות, מסוות במציאות

ומסוות במושגים ובמונחים שבהם אנו מנסים להגדיר אותה. מבקש אני לחזור ולבדוק שבע בדיקות כל ענין הנמסר לי כמקובל, כידוע, כדבר שאין עליו עוררין. נוטל אני לעצמי את זכות השאלה, את זכות הספק. ואם אבוא כאן ואשטח בפניכם דברים רבים, לא יהיו הם הנחות ולא יהיו הם קריאה פסוקה: קומו ושננו את התורה הזאת, אלא יהיו הם שורת של שאלות לעיון ולדין. ואתחיל בקפיצה קלה, חמשים שנה אחורה, אל שנת תרס"ז. מה שנה היתה זו בספרותנו?

אותה שנה נתונה היתה הספרות העברית כולה בתהליך חמור של ירידה — אליבא דכל מומחי אותה ספרות, מבקריה ויודעי מצבה, ירידה וגסיסה, ממש פרפורי גסיסה. איננו צריכים אלא כמה קוים כדי שתצטרף לעינינו תמונה גמורה ומחרידה זו, ואל מי עינינו פונות בראשונה, אם לא אל ביאליק?

לפני חמשים שנה היה ביאליק בן שלושים וארבע, כלומר, צעיר מכל היושבים באולם הזה. אבל כבר היה יחיד בדורו, וכבר נסתיים באותה שנה פרק ראשון בחייו, בעמדו אז על סף הפסקה הגדולה ביצירתו. במשך כל אותה שנה כתב ביאליק רק שיר אחד: „הולכת את מעמי“, ואותו כתב לא באודיסה, אלא בהאג בעודו מתארח בקונגרס הצינוני השמיני שם. בראשית אותה שנה כתב ביאליק לדידו הסופר בן-עמי כדברים האלה: „רוצה אתה לדעת אם כותב אני — איני כותב כלום. אין רוח הקודש. סביבי ובתוכי תוהו ובוהו. איני יודע כלום ואיני מבין כלום ואיני מתפלל על כלום. נר התמיד שלנו, הספרות, כבה, והדיוטים, לא כהנים, משתדלים להדליקו בעטרן ובזפת. בטל התמיד וניתן שיקוף משומם במקום הקדוש, ומי יודע עד מתי.“

„הפיזור, שנתגבר בימים אלה, יביא עלינו כליה“ — ממשיך ביאליק לקונן על העם, על הספרות, על עצמו — „איש לעברו פנה, ואיש על גפשו ינוס. יש עתה קיבוץ קטן בארץ ישראל — וכולם מלמדים. ובכלל, מה בצע בכל התהפוכות האלה, שאין להן אחרית וסוף. הימים עוברים לפי שעה, ומתי נחיה? מתי אחיה אני, אני בעצמי? בעל חי אני. אין לפני, באופן היותר טוב, אלא כעשרים שנים של עמידה וירידה, והיכן הם חיי? עדיין לא עשייתי אף מעשה אחד בדעת ובבחירה, מעשה שיש בו קרן קיימת ופירות, ושיהא בו קורת רוח לי לעצמי...“

ובכן — „נר הספרות כבה“, פסק ביאליק לפני חמשים שנה בדיוק, ואמנם, לא חסרו לו סימנים שיוכיחו כי אמנם צדק, ודאי לא יצטרכו רבים כאן לפירוש אם אומר רק את המלה „המעורר“, „המעורר“ של ברנר, שבניגוד לשמו היה הוא כתב עת של יתמות, שכולן זעקת „הציילו“, „גוואלד“, „גוועים אנו!“ „אחרונים אנו!“! שלום עליכם עקר לאמריקה, עם גל ההגירה הגדול, ושם שלח לו ביאליק שנים ממכתביו, שבהם הוא מתנה שוב, בדרך אחרת ובענין שונה, את עובדת פרפורי גסיסתה האחרונים של הספרות היורדת. מה גדולה הבושה ומה צורבת החרפה — אין בה בכל יהדות רוסיה הגדולה כדי ללקט את מעט הפרוטות הדרושות בשביל להוציא מהדורת היובל של מנדלי מוכר ספרים. ואומר ביאליק במכתבו לשלום עליכם: „זה יהיה לזקננו במצבו עכשיו מהלומה גדולה, בודד הוא שם הזקן, בלי ידידים ואחים, והרי לך עוד בזיון כזה. דיבורים, הכרות בקול רם בעתונים — ולא כלום. ולמי קרה כזאת? לו, לסבא, ליוצרה של ספרותו היפה, לארי שבחבורה. האם נוכל להניח את הדבר כך, שיגיע לידי שערוריה כזאת? — הן ירוק נירק בפני עצמנו, בפני הספרות היהודית, בפני העם כולו.“

ולא חסרו עוד, לבעלי בינה וחכמה היסטורית, טעמים ונימוקים, להוכיח שהספרות והתרבות יורדות, מוכרחות לרדת. הימים ימי הפרעות הגדולות של 1905, ועם זאת ימי „הדומה“, כאשר בעקבות גל הפרעות בא גל של אמנסיפציה והתבוללות, של עויבת הבית היהודי והמסגרת היהודית הקיימת, אכן, לא מקרה הוא, שבכתוב ביאליק בשנה ההיא מאמר על בעיות הספרות, על בעיות השירה הצעירה באותה תקופה, פתחו בפסוק זה: „יללת תנים מצד זה וריקוד שעירים מצד זה: אין ספרות עברית!“.

שם המאמר — מה הוא? — „שירתנו הצעירה“. באותו חודש עצמו, איפוא, בכסליו שלפני חמשים שנה ומחצית השנה, בימי ירידה

ויאוש, בימי הסתלקות רוח הקודש, בימי אי־כתיבת שירים, בכבות נר הספרות — בעצם אותם הימים כתב ביאליק את מאמר האמונה, את שיר התהילה, את דבר ההתלהבות, את קריאת האהבה לספרות העברית, לעתידה, להתקדמותה ולעלייתה. מה קרה? כיצד אפשר הדבר? — היש בהן, בשלוש חוברות דקות של שירים, טובות כמה שיהיו, כדי לשנות תמונת עולם של סופר, של משורר, של מציאות מסוימת? — אינני סבור כן. נוטה אני יותר לשער, כי מאחרי הכפילות הזאת של ההרגשה ושל התגובה לגבי מצבה של הספרות, עמדה כפילות־פנים של מציאות, מציאות מסובכת משאפשר יהיה להקיפה במבט אחד, משאפשר יהיה להגדירה בפסוק אחד. כתמיד, הכילה בתוכה המציאות יסודות מנוגדים, הכילה בתוכה את ההתרוצצות של האפשרויות השונות. ואיזה הוא רואה ורועה אמיתי? — כל שרואה ומבחין בתוך המציאות, גם בתוך ההתרוצצות שבכתב, את ניצני הלידה. מי יתן ויכולנו גם אנו להיות מצוידים ביכולת ראייה כה עזה, במבט כה נוקב, כמבטו של בעל „שירתנו הצעירה“. אבל אין היום ביאליק בתוכנו, ואנו בקוצר מבטנו ובמיעוט יכולתנו מתבוננים אנו אל ספרותנו היום, ורואים שוב את — הירידה, ואין מכחיש. זה עתה שמענו היצאה נלהבת, מנוסחת בכוח, החורצת את משפטה של השירה הצעירה, הפוסקת שהיא בירידה, שהיא במדרון. בשנים האחרונות שמענו את הטענה הזאת גם כלפי הסיפור, לא אחת ולא שתיים.

אכן, לא קשה להוכיח שהספרות „בירידה“. לא קשה להוכיח זאת לגבי הספרות הצעירה, ודי קל להוכיח זאת גם לגבי הספרות ה„ותיקה“. אם שירה יורדת ואם הספרות יורדת, אין לכך גבולות, הכל יורד — מוקני הזקנים ועד צעירי הצעירים. אם אמנם שחורה התמונה, ושחורה היא, נדע כי שחורה היא על גבי כל היריעה. זכינו ובינינו ועמנו חיים עוד משוררים ומספרים מדורו של ביאליק, אבל כלום אפשר לומר, שהם היום הרבה יותר מאשר כונסים את כתיבהם, ובמקרה הטוב ביותר עוסקים במלאכת שיפוץ ומוסיפים פה ושם קו וגוון במלאכת שיפוץ מופלאה? כלום אפשר לומר על דור סופרים זה שהוא בעליה, או לפחות שהוא בפריק מלא, בכושר מלא?

צעירים מברקוביץ ומפיכמן, משופמן ומיעקב כהן הם עגנון ובורלא, וצעיר מהם הזו. האם נותנים „צעירים“ אלה לספרותנו יותר משנותנים הזקנים מהם? ר' שמואל יוסף, הגדול בגדולים, מתיש כוחותיו באנתולוגיה, והפסגות הגבוהות של „אורח נטה ללון“ ו„תמול לשלום“ נראות לנו רחוקות מאד באופק השנים. גם חיים הזו חוזר וכותב ומעבד את סיפוריו הישנים, וסימן לחדש אין. כבר באנו לגבול הששים, ואם נרד ממנו, אל גבול הפריון והמעשה והעסקנות שבין ארבעים לששים — מה נמצא כאן? היש מדור זה, שהוא עיקר לפי שנותיו, היש ממנו נחמה? — ירידה, רבותי, ירידה!

סמלו, אולי סמלו המובהק של הדור הזה, שהוא דור העצה והעלילה, הדור שהיה צריך להעסיק את הביקורת העברית ולא לתת לנו מנוח, בשיר, במחשבה ובביקורת, למלא את אצטבאותינו ולהרעיש את עולמנו ולהפוך את עולמנו — סמלו הוא בשני יוצרים, מן המובהקים באותו דור: אחד בשירה — שלונסקי, ואחד בסיפור — יצחק שנהר, ששניהם עוסקים בתרגום ושוב בתרגום, ומקור לא נתנו זה שנים רבות.

שנים רבות לא נתן לנו הדור של ילידי ראשית המאה, אלה שהם בקבוצת הגיל של ארבעים—ששים, לא רומן ולא ספר שירים, לא דרמה גדולה ולא ספר של מחשבה מקורית. לאחר הפסקה של ארבע עשרה שנה מחכים מעריצי נתן אלתמן הרבים לספרו החדש, אבל לזה צריך לחכות, ואילו חבריו בני קבוצתו, אם עדיין עושים הם משהו, אין בכך בשום פנים ואופן משום עליה. במקרה הטוב ביותר דורכים הם על מקומם, בתוך דל"ת אמותיהם. במקרה הרע — יורדים הם, יחד עם כולם, עם הקשישים מהם ועם הצעירים מהם.

ועתה, משהגענו לצעירים, הגענו בלי שום ספק לנקודת הירידה המסוכנת והחמורה ביותר. כי הללו, לפי הנראה, מתחילה ברייתם אינם אלא יורדים, ואף גרוע מזה: שהרי בשביל לרדת צריך לעמוד תחילה על רמה כלשהי, ואילו הצעירים? אלה ילידי הארץ, נטולי השרשים, רפוסי־התרבות, דלי היניקה — כלום היה להם מה יאבדו? כלום היה להם ממה לרדת?

אם היה ביניהם צעיר אחד מוכשר, הרי חדל לכתוב, או אינו מרבה בכתובה. ואילו אחרים, המרבים בכתובה — אוי לעינים שכך קוראות. המהומה גדולה, גדולה מאד. מרעישים שמים וארץ. ממלאים את התיאטראות בהצגות קלות ערך, כותבים רומנים חדשים לבקרים, עורכים עתונים ומוספי ספרות, מחברים מאמרים, נוסעים בארץ ומרצים הרצאות, נותנים בפי הנוער לשון ופזמון ושיר דברי היתולים לרוב — אבל דבר של ממש בכל אלה לא תמצא. קלים הם הצעירים האלה, זריזים לדלג מנושא לנושא, מבעיה לבעיה, גם מסגנון לסגנון. הואיל ואין בליבם לשון אפילו אחת — ממילא יש להם בפייהם תריסר לשונות. הואיל ואין בווער בעצמותיהם כאב אף אחד — בווערות על לשונם צעקות הרבה, ובאמת, כלום אפשר להצביע על פרי של ממש מכל אותה מהומת-צעירים הנמשכת זה למעלה מעשר שנים? כלום התחברו חיבור של ממש אל עמם ואל תורת עמם ואל נצח עמם? כלום סייעו כהוא-זה למיוג הגלויות? העשו ללשוננו? החיברו סיפור יפה אחד, או שיר יפה אחד שכדאי לקראו? השרו שיר יפה אחד? — רק מהומה, רק רעש, רק יהירות אין קץ והידרדרות מהירה במדרון הלבנטיניות האוכלת אותנו. בקצרה אפשר לומר מה שאמר ביאליק לפני חמשים שנה: „יללת תנים מצד זה וריקוד שעירים מצד זה: אין ספרות עברית!”

בעמדנו רגע להאזין אל הפסוק המחריד הזה, נחרד עוד שבעתיים, כאשר ניווכח כי אפשר מאד, מאד מאד אפשר, שנכון הוא. נכון מאד — אין ספרות עברית, ובכן — נלך לישון? — לא. הדברים דורשים המשך, הדיון דורש המשך. לא הגענו אלא לתחילת הדיון.

איני אומר כי הדבר שאנו זקוקים לו היום הוא מין ביאליק, שיגלה שלוש חוברות שירים, יתפעל מהן ויכריז: הנה יש המשך לשירה! קודם כל אותו מאמר עצמו — „שירתנו הצעירה” של ביאליק, אף הוא חזיון מופלא המושתת כולו על איון טעות נוראה. הכל יודעים: אין ביאליק עצמו נזכר במאמר „שירתנו הצעירה”. תארו לכם מין פלצות שכזו: תולדות הספרות העברית במאה השנים האחרונות כתובות בכשרון, מתוך תמונה שלימה, עגולה, שאין בה פגם, שאינה זקוקה לשום תוספת — בלי ביאליק. לכאורה, אפשר היה להתחיל באדם הכהן ובי”ג להמשיך ולהגיע למנדלי, פרישמן, טשרניחובסקי, לגמור בשניאור ולהמשיך הלאה — והכל מסתדר באופן הגיוני, אורגני. אבל זו הרי שטות, ואת השטות הזו כתב ביאליק עצמו! לכן, עם כל חשיבותו של אותו המאמר, כקריאה, כעידוד — אין להתיחס אליו ברצינות כאל מסמך של חקר הספרות, או כאל עבודה של ביקורת. אין אנו זקוקים, איפוא, לביאליק. לא לקריאות-עידוד אנו זקוקים. אנו זקוקים לאיש אחר לגמרי — למבקר, לאיש הביקורת, איש עם הרבה פחות התלהבות אולי, עם הרבה פחות הרגשה של אב החייב לטפח את ילדיה, אבל עם יותר אכזריות, עם יותר עוז וסיכון, כי ספרותנו חוסנה והיא יכולה לעמוד, גם אם נבכה על צוארה, כי „יורדת” היא. אנו זקוקים לביקורת, ומה שאני מבקש להעמיד בדברי הבאים הוא כמה הנחות לביקורת ספרותנו כיום. נשתדל להביך, נשתדל לראות מה פשרו של המשבר הגדול בספרותנו היום. צר לציין שלא נוכל להסתייע הרבה בעבודות מוכנות מקובלות. של מבקרינו על הנושא הזה. כי בין שאר סימני מצבה הנושא של ספרותנו ישנו גם הסימן הזה, שהביקורת בספרותנו היא — מכיון שלא כדאי לריב עם מבקרים, נאמר בעדינות — היא בראשית צעדיה, היא בכל אופן איננה במצב טוב ממצבם של שאר ענפי הספרות. ולכן אולי חייב כינוס של סופרים, יוצרים כמבקרים, לעסוק בניסוח הנחות-ייסוד בביקורת ספרותנו כיום.

בכל הרצינות סבור אני כי אפשר לצאת מתוך ההנחה: אנחנו במשבר. מה קרה? מה טיבה של ירידה זו? מה טיבו של משבר זה? תארו לפניכם קודם כל איזה אסון נורא היה זה אילו היתה הספרות העברית ממשיכה בקו בו הלכה עד עתה, אילמלא ירדה, אילו היתה ממשיכה באותה רמה ובאותה יכולת ובאותה נימת דיבור כבימי הותיקים ובכוחם של הותיקים מן הדור הקודם! האסון הזה היה מביא על ספרותנו מיתת נשיקה, מיתת חטופה, מתוך הרבה רצון טוב והרבה

כבוד הדדי, ומתוך היתקנות גמורה מהחיים, מההיסטוריה של העם, מהמציאות. אכן, אותו שבר גדול, אותה ירידה פתאומית היא חזיון אורגני, הכרחי, חיובי, של התחלת צמיחה חדשה; היא אחד מסימניה של התחלת צמיחה חדשה.

הסופרים הצצים ומופיעים היום יודעים פחות ביהדות, יודעים פחות בתרבות העולם, הם פחות אנשי תרבות עולם, הם משכילים פחות, מסופרי הדור הקודם בעמנו. סופרינו צפויים היום לסכנת לבנטיניות יותר מאי פעם בתולדותינו, צפוייה להם סכנה של צרות האופק, במידה רבה מאד נעשים הם סופרים של עם קטן, של ציבור קטן, כאחד העמים בבלקן או על חוף הים הבלטי, או כאחד העמים המתישבים ביבשות חדשות. אין להם המעוף הגדול של סופרי עמ'עולם, במובן המקום ובמובן הזמן. אף על פי כן אין הירידה הזאת — הממשית, העובדתית, מפחידה אותי. כי היא גם התחלה. היא לא רק עובדה. היא שורש. היא המחיר שאנחנו משלמים בעבור היצמדות לקרקע, בעבור היצמדות למציאות מסיימת, ממשית וחיה.

מכאן פתח לדברים הרבה יותר חשובים הרבה יותר קובעים מן השאלה: ירידה או עליה, שהיא לאמיתו של דבר חסרת כל חשיבות. השאלה החשובה היא: מנין ולאן? וכשאני שואל: הספרות העברית — מנין ולאן? אינני יכול שלא לראות בכל ההווי התרבותי שלנו, שבמרכזו עומדת היצירה הספרותית — ובמרכזו של זו ובעיקרה — מה שנקרא בשם הספרות הצעירה — אינני יכול שלא לראות תהליך גדול וחשוב שאקרא לו במלה אחת: רנסנס.

רבותי, ספוג אני בהרגשה שהרנסנס העברי אינו עומד בסימומו. התחלתו לא היתה בשום פנים לא בימי אודיסה ולא בימי תל-אביב שלפני עשרים שנה. הרנסנס העברי מתחיל רק עכשיו. ואם נראה את הדברים כך, אם נראה את כל המסכת של חיי התרבות בארץ כתופעה גדולה של תחיה — נוכל להבין הרבה תופעות מפחידות או בלתי-מובנות. נוכל להבין את הרעש, את המהומה, את תפיסת המרובה, נוכל להבין את קוי אופי של הספרות הזאת, נוכל להבין את צמידותה לאורח החיים, נוכל להבין את יחסה לעבר, נוכל להבין את התבוננותה כלפי העתיד.

„רנסנס“ אומר אני, משום שזהו אופיה של ספרות, של תרבות, שבה דברי-יצירה עתיקים מתגלים, מופיעים לראשונה, לאחר שהיו נעלמים וכסויים במשך דורות ויובלות. דברי יצירה עתיקים מלפני חמש מאות, או מלפני אלפיים שנה הופכים לכוף פעיל רק בתקופה של רנסנס. איזה עם בתרבות-העמים של היום, יכולים קטעי-ספרות מלפני אלפיים שנה לחולל בו חויה תרבותית כה כבירה, כפי שחוללו אצלנו המגילות הגנוזות? הרי זו תופעה רנסנסית טיפוסית: — מעלים מתוך האדמה שברי יצירות, שברי-כתבים, שבמשך אלפיים שנה היו כסויים מאתנו, והנה הם מופיעים בתוך מסכת חויותיו של הדור כאילו היו יצירה חיה, כאילו נכתבו מהויתו של דור זה עצמו. כך ובאותה מידה מפרים את חיינו, כאילו היו הם יצירות, שלא חלה ביניהן לבינינו כל הפסקה — כתבים וקבצים המביאים לנו את שירת ימי הביניים, בדפוס חדש ובאור חדש, את מעייני המסתורין והקבלה היהודים, את שירת הסמל, את שירת הסוד, את שירת הגאולה של הזהר ושל כל ספרות הקבלה שנבעה ממנו. והופעתם של אלה, ספר אחר ספר, שנה אחר שנה, יוצרת שורה של מאורעות ספרותיים ממדרגה ראשונה.

רק מתוך נקודת-השקפה זו, נוכל להבין את קו האופי החדש, של איש ספר ואיש הגשמה, ספרא וסייפא, במובן הנפוץ והנפרץ בתוכנו, החל מא. ד. גורדון, שמעולם לא ראה עצמו סייפא וספרא אבל כזה היה — דרך אנשי מחשבה מדינית והגשמה, שהשפעתם על הספרות ועל דרכי-התרבות היתה גדולה ביותר, ואזכיר מהם את ברל כצנלסון ז"ל, דרך אנשי צבא והגשמה, שקריאתם בספרות והתעסקותם בספרות היתה התעסקות פורה ומפריה, ומהם אזכיר רק את יצחק שדה ז"ל, שהוא אולי הדמות הרנסנסית המובהקת ביותר בדורנו: פועל, חוצב, מצביא, מנהיג, משורר; עד סופרים ומשוררים ותיקים וצעירים, המחברים חיי מעשה פוריים לחיי רוח מובהקים, מהם גם כאלה היושבים אתנו בהודמנות זו. עצם טבעה ואופיה של ספרותנו כיום, שהיא מתפרצת לכבוש את המציאות, שאינה

שוהה לבדוק, לתקן ולחקור, אלא רואה את עצמה כאחראית למעשים הרבה, כנותנת את הדין על תנועה גדולה — אף זו תכונה רנסנסית טיפוסית.

היום ישנו תיאטרון עברי. התיאטרון צמא למחזה עברי מקורי, הוא לא היה יכול להסתפק במחזאים-חלוצים של בני הדור הותיק. התיאטרון אינו יכול להמתין להבשלה איטית. הוא זקוק למחזות חדשים כל שנה, כל עונה. הוא זקוק למוזמן, לא רק של הקהל אלא גם של היוצר. ואיזה הוא דור של סופרים שיהיה מוכן להפשיל שרוולים בשביל ליצור את הדחוף, בשביל ליצור את היום-יומי אם לא דור של הרגשה בריאה של רנסנס, של חובה כלפי החיים, של חיבת החיים ואהבת החיים, ורצון — אם יהיה צורך — לעסוק גם בנושא מסכות; רצון — אם יש צורך — להכין תכנית לעדלידע; אם יש צורך לעסוק אפילו בספרות תעמולתית של כרזות מסוימות?

הדור הזה עומד בפני חובות, חובות הרבה. צבא: — מי יספק לצבא את הפזמון, מי יספק לצבא את ההווי שלו, מי יכתוב לו את הקומדיה בת כך וכך תמונות בשביל שתוצג בפני משלטיו ובפני יחידות המילואים והקבע שלו? אף זה חייבים לעשות אותם הסופרים והמשוררים. הם חייבים לספק הכל חייבים לתת את הדין על הכל.

האופי הרנסנסני של הספרות מתבטא בעוד קו אחד, שגם הוא עשה אולי משהו להורדת רמתה, אצילותה של ספרות זו, זהו קרה-התענינות ונתינת הדין על בעיות חברה ומדיניות, עד כדי התעסקות באותו ענין ששמו עשוי לעורר צמרמורת: בפוליטיקה, מאמין אני, וזה קשור במה שאמרתי בראשית דברי, כי ספרותנו, וביחוד הצעירה, משתחררת לאט-לאט מעולן של המפלגות. היא משתחררת לאט לאט מהמסגרות הלא-חשובות, החולפות, של כפיית-המרות הציבורית, המרות המדינית והחברתית. אבל אינני רואה, ואם אראה זאת לא אשמת, שהספרות משתחררת מהקשר שלה להוויית-חיים מסוימת. מבקש אני לדעת, האם ימצא מי שיטיל אבן באלה שקשרו את הספרות הארץ-ישראלית בחוליתה האחרונה אל התנועה הקיבוצית? הימצא מי שיטיל אבן במי שאחראי לכך — אם יש, בכלל, מי שאחראי לכך אישית או תנועתית? היש מי שיצטער על כך שהספרות הצעירה, החוליה האחרונה של הספרות העברית בת אלפי השנים, נקשרה ל"הגנה", לפלמ"ח, לקיבוץ, למאבק, להעפלה? אכן, זה עלה ביוקר. אחריות זו, התקשרות זו לתנועות מסוימות, ולפעמים למפלגות, גרמה במשך תקופה ארוכה לצמצום אופקים מסוים, לצרות אופק מסוימת. בכל אופן היא רופפה את עמידתו העצמית של הסופר, היא לא הדגישה את הסוד של דו־שיח, שאין לו שלישי, בין סופר והווי העולם, רצונכם בכך: בין סופר ואלוהיו. אבל יחד עם זאת היא נתנה לו את הבסיס, שבלעדיו לא יכול היה לצעד צעד אחד. היא נתנה לו את הטעם לקיומו, היא נתנה לו את החיים שמתוכם יצא ואליהם בא. היא נתנה לו קו מוסרי, אלמנטרי, מינימלי, שבלעדיו אין ספרות ואין יצירה ואין יופי. אי-אפשר לכתוב שורה אחת מתוך אדישות מוחלטת. יאוש — עוד איננו הקץ האחרון. יאוש יכול להיות כוח מוסרי עצום. אבל אדישות אחרונה ומוחלטת, שאליה הגיעו כמה וכמה משוררים אחרונים, מחברי מחזות וכותבי ספורים באומות העולם — לאדישות זו לא הגענו. לא נוכל להגיע. ואינני יודע אם התודה על כך שלא הגענו אינה צריכה להינתן לאותן תנועות ולאותו כוח שחיבר את הספרות הצעירה לתנועות חברתיות ופוליטיות.

התכונה הזאת, של התערבות בחיי החברה, של ענין בפוליטיקה, בחיים, במושג היום יומי של החיים, התענינות במתרחש — מה היא מזכירה לנו אם לא את סופרי הרנסנס ואת אמניו, אותם סופרים שהתהלכו בחוצות, שחלמו ולחמו על אידיאות, שחיברו כרוזים וכתבים פוליטיים באותה מידה של להט, באותה מידה של התלהבות, בהם חיברו סיפורים, שירים, או דרמות?

ישנה בחיי מדינתנו תופעה של שעת-חירום. בשעה כזאת חדל הפועל להיות פועל והפקיד חדל להיות פקיד; הכל נעשים חלקים בכלל גדול. לפני זמן לא רב, בימי מערכת סיני, חזינו תופעה זו במו עינינו, התלקטות היתה להתלכדות, וכבמטה קסם ניטשטשו הבדלים ומעמדות. באותה מידה, אומר אני, ישנה וחיבת להיות תופעה של שעת-חירום ציבורית וחברתית-פנימית בעמנו, שעה שבה יפקע תוקף האינדיבידואליזם של האומן.

דבר זה לא ייעשה בלא מידה מינימלית של הכרה פוליטית ורגש ציבורי אשר תדע לחוש, אולי לפני הציבור כולו, בהתקרב הסכנה, שעת־חירום ציבורית כזאת מתגלה, לדעתה, ברגע שמופיעים ברחובנו ובחוצות חברתנו סימני התעוררות של התנועה למחיקת צלם האדם, תנועה שהמיטה שואה בעולם על עמים ועל מדינות, ובראש ובראשונה המיטה שואה נוראה על עמנו. ברגע שהפאשיזם, בצורה זו או אחרת, מנסה להרים ראשו, להשתלט, להשמיד, למגר, ברגע שכוח כזה פורץ אל תוך חיינו — ברגע כזה ציווי הוא להפסיק את הדר־שיח הפרטי של האומן והסופר עם שכינתו ולחזור ולתת את הדין על החברה, על חייה ועל ענינה. הרגשת ציווי מעין זו — גם היא מעיקר מהותה של תקופה, שבה האומן רואה עצמו כחלק מן החיים, תקופה של רנסנס תרבותי כולל ומקיף.

גם עצם ההרגשה כי ישנה ירידה, ישנו משבר, הנה מסימניו של רנסנס. הישן אינו מוצא את מידותיו וסבור הוא שנמחקו מידות בכלל. הישן אינו מוצא את הקצב שלו, את המושכלות שלו וסבור שנדמו קצב ופסו מושכלות בכלל. האמת היא, שמתוך הרחבת אופקים גדולה, מתוך התפשטות מהירה שאין דעתה להעמקה — מתחילות להיווצר מעט־מעט איכויות חדשות. אינני רוצה לומר בזה שכבר אפשר להצביע ולהוכיח: הנה כאן איכות חדשה, הנה כאן צמיחה חדשה, הנה זהו המחר שאלינו אנו שואפים. היפוכו של דבר, אומר אני: עוד צריכים אנו להוסיף ולרדת; עוד צריך המשבר להעמיק יותר משהעמיק עד עתה; עוד משועבדים אנו יותר על המידה לצורות, לתכנים, לאמונות, למוסכמות שקבלנו עלינו עם הספר ועם הסופר ועם בית־הספר. נדמה, כי בשל הומן למרד חדש של צעירים בספרות, של צעירים יותר מן הצעירים דהיום, של אלה שכל אותה מהפכת־צעירים שדיבר עליה ש. שלום כבר תהיה מאוסה עליהם, כבר תהיה מיושנת בעיניהם, מבוססת מדי על מוסכמות. שבו שבו מבקש אני בכל החושים — ממש בריח ובמישוש — לראות ולמצוא במוספים הספרותיים, ובחבורות הצעירים הצנומות סימנים של רצון — אם עוד לא של יכונת — להתחיל מחדש.

טוב או רע — ייעשו הסיכומים להבא, בהמשך הזמן. כל המושג של „ספרות“ אינו מושג חי. זהו מושג של מתודה, זהו מושג של צורת־מחשבה. אין „ספרות“. יש ספרים, יש סופרים, יש דברי יצירה. ספרות זהו מושג־עזר של כותבי היסטוריה. יבוא יום וירצו לכנות אותנו בשם הספרות העברית של אמצע המאה ה־20. היום אין אנו אחראים לזה ואין אנו מוכרחים להתחשב בזה. מדבר אני בשם דור מסוים של סופרים, אך בו במקום שולל אני את הזכות לדבר „בשם“. מקווה אני שאפשר עכשיו לא לתת עוד את הדעת על הסלנג או על לשון המשנה, או על דיבורים פלמ־חיים, ולסווג סוגים לפי סימנים חיצוניים אלה. הגיעה השעה שנדבר על סופרים, החיים במסכתו של דור מסוים ונותנים לו את ביטויו.

כך דומני, יש להשקיף על מצבה של ספרותנו היום. ואם אמנם כך נשקיף עליו, אם נראה בו תקופת רנסנס גדולה, הנמצאת עוד בתחילתה, נוכל להבין כמה וכמה דברים ולישב כמה וכמה תמימות, וקודם כל בענין היחס בין דור לדור בספרות. נבין שהיחס בין דור לדור איננו יחס של סיבה לתוצאה. הגיע הזמן שהדור הרואה את עצמו כסיבה, שהדור המבקש לראות בממשיכיו את תוצאתו — יחדל מן ההשליה התמימה הזאת. עולם שלם של סיבות וגורמים מכל הסוגים מחולל דור חדש בספרות ובמחשבה. אם זורח יום חדש, מדי בוקר בבוקר — לא יום אתמול הוא הסיבה לכך. הסיבה לכך נעוצה בשמש, בכוכבים, בפסיקה, בכל הקוסמוס. יש הרבה סיבות, יש הרבה שורשים, ליום החדש. בספרות ובחיים, לא יום אתמול לבדו מעצב את מחרתו. בקשתו ושאיפתו של ש. שלום לתמונה קלסית של המציאות, נובעת מאותה השליה תמימה, הרואה בספרות מעגל סגור בתוך עצמו ויונק ערכיו מעצמו. כלום אפשר לרצות שמציאות כמציאותנו תוליד תמונה קלסית? כלום „הטעם הטוב“ והכוונה הנאה קובעים את מהות יצירתו של סופר הדור הזה, או של סופר הדור שאחריו? הן התקופה, יוצרת הטעמים ושוברתם — היא ששברה את המסגרת הקלסית, היא שנתנה בפי האילמים את אילמותם — אם אמנם אילמים הם. לתחומו של דיון זה שייכת גם בעית־הלשון. ענין הלשון נראה בעיני רבים כסמל סמלה

של הירידה בספרותנו, בדור אחרון בעיקר, אך גם אותה יש להבין בתוך הציורף של משבר ולידה בעת ובעונה אחת. ערבוב והיתוך מחדש של יסודות לשון, מראשוני ראשונים עד אחרוני אחרונים, מזיגה של אדיקות בנכסי־עבר עם כשרון־קליטה ואסימילציה לבנטיני כמעט, הקניית אל"ף בי"ת לעם שאינו מדבר בלשונו תוך תחרות בלשונות עמים ומדינות השרויות ברום התפתחותן — הנה טיבה הכפול והניגודי של בעיית הלשון שלנו: דוגמה אחת, פשוטה ונהירה: איך אפשר שלא לראות בספרות העכשווית שלנו גם את השפעת הכוח הרוחני הענקי של הקולנוע? גם את השפעת גידולו של התיאטרון? כלום אפשר שלא להביא זאת בחשבון? מתי עוד בדברי ימי הספרות העברית הושפעו סופרים עבריים מקולנוע? אבל, אם טוב הדבר ואם רע — הספרות הארץ־ישראלית מושפעת ותושפעת מקולנוע, כל זמן שיהיה קולנוע בעולם, כשם שביאליק הושפע מאמנות דורו, מתיאטרון דורו, בין שהיו עבריים ובין שהיו (לרוב) לועזיים. הרי זו רק דוגמה אחת מרבות, כי ישנם עוד כוחות גדולים כמו הספרות האמריקאית והאנגלית הצרפתית בת ימינו — ואיני מדבר כאן על כוחות החיים. על השפעות מתחום הרוח אני מדבר. כלום אפשר לבוא ולדרוש, מבחינת הלשון כמבחינות אחרות, איזה שיווי משקל אידיאלי, איזו התפתחות הרמונית? כלום אין צריך להבין שההתפתחות כאן תהיה על דרך הצבירה מכל הבא אל היד כמעט, והעברת כל זה בתוך כור־היתוך חדש, בתוך כור מצרף?

העברית של הספרות הקלסית, הקלסית עד ימינו, היא עברית שבאה מהספר ושאהפ אל הספר. היא לא עלתה מן החיים, היא לא התגלגלה בלשון החיים. היום ידון את עצמו למוות ולקפאון כל סופר שיתיחס אל בעיית הלשון שלו, אל העברית שלו, דרך מילון, או אף שני מילונים, או אף עשרה מילונים. על כרחנו נערבב את היוצרות, על כרחנו נפרוץ את החוקים, נכניס בכוח גורמים חדשים ללשון; נשתמש בבת אחת, ובמשפט אחד — במה שנראה ליודע־דבר כלשון־משנה ובמה שנראה ליודעי דבר כ„סלנג“ — הכל בקלחת אחת יהותך, על כרחו יהותך!

ביצירה כזאת של לשון, תוך כדי סערה המעלה אוצרות, מקרקע הים ומרבה קצף במרומי גליו — יש תכונה מובהקת של רנסנס, ואם נבין זאת, תשקוט רוחנו לגבי הרבה מן הבעיות הגורמות כאבראש לאנשי המכון לשיפור הלשון.

אני רוצה לסיים את דברי בכמה מלים על הביקורת. אמרתי זאת ואומר זאת שוב, ובוה אסיים. אנחנו זקוקים לביקורת. אנחנו זקוקים למחשבה בלתי משוחדת, חפשית, שלא תרחם על מה שאינו ראוי לרחמים, ותדע לגלות בשברי הכלים את הניצוצות של התחלה חדשה, את הניצנים של חיים וצמיחה.

הביקורת אינה יכולה לעסוק אך ורק בניחות מה שכבר נותח, היא אינה יכולה לעסוק אך ורק בהיסטוריות, היא אינה יכולה לעסוק אך ורק בדיוקים, במקובלות ובנושנות. הביקורת צריכה לצעוד בראש המחשבה הספרותית. היא אינה צריכה להניח את תפקיד המהפכנות לשירה, כפי שעשו אצלנו עד עתה; גם לא את תפקיד העשייה, החינוך, טיפוח ההוי התרבותי לסיפור ולרומן, כן אינה צריכה להניח את התפקיד של הסאטירה למחזה ולקומדיה. בין שאר תפקידיה. היא צריכה ליטול גם את התפקידים הללו לידיה. היא צריכה לעמוד על רמה של מחשבה; היא צריכה להיות מעורה בתחום הפילוסופיה, ועם זאת להיות מעורה בתוך תוכה של הספרות החיה — לבקר, להדריך, לטפח.

לי נדמה, שביקורת זו לא תסתום את הגולל, לא תבכה על חורבות, לא תתאונן על נר ספרות שכבה, כי היא לא תהיה פרי הרגשה לירית, אישית, חולפת, אלא תהיה פרי השקפת עולם כוללת. השקפת־עולם כזאת, מן ההכרח הוא שתרגיש, כי בשעת משבר זו בספרות עומדים אנו גם בתחילתה של תקופת תחיה גדולה בספרותנו.